

Gönderim Tarihi: 30.07.2015 Kabul Tarihi: 07.10.2015

ULUSLARARASI TİCARETTE EŞİTSİZ MÜBADELENİN ÖLÇÜLMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Nihat DAĞISTAN**

THE MEASUREMENT OF UNEQUAL EXCHANGE IN INTERNATIONAL TRADE: THE CASE OF TURKEY

Öz

Dünya kapitalist sisteminde merkez ülkeleri ile aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çevre ülkeleri karşılaştırıldığında, çevre ülkelerinin görece daha düşük değerli para birimlerine, daha düşük karşılaştırmalı fiyat ve ücret düzeylerine sahip oldukları görülmektedir. Bu durum çevre ülkeleri açısından merkez ülkeleri ile yaptıkları uluslararası ticarete eşitsiz mübadeleye zemin hazırlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, bir çevre ülkesi olarak Türkiye'nin merkez ülkeleri ile yaptığı ticarete maruz kaldığı eşitsiz mübadele etkisinin ölçülerek ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede ilk kez Köhler tarafından geliştirilen ve piyasa döviz kurunun SGP döviz kurundan sapmasını temel alan hesaplama yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, Türkiye'nin eşitsiz mübadeleye bağlı olarak maruz kaldığı kayıp 1980-2010 dönemi itibarıyla toplam 477,8 milyar SGP \$ olarak tahmin edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Eşitsiz mübadele, Satın alma gücü paritesi, Döviz kuru.

Abstract

When core countries are compared to peripheral countries, including Turkey, in the world capitalist system, it is clearly seen that peripheral countries have relatively undervalued currencies, lower comparative price levels and wages. This situation usually leads to unequal exchange for peripheral countries in international trade with core countries. This study aims to reveal the effects of unequal exchange that Turkey, as one of the peripheral countries, has experienced while doing trades with those core countries. In order to measure those effects, a

---

*Bu makale yazarın Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda tamamlamış olduğu doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

**Öğr.Gör.Dr., Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, e-posta: nihatdag@baskent.edu.tr

method based on deviation of the market exchange rate from PPP exchange rate, which was first proposed by Kohler, is used. According to the findings in this study, the loss incurred by Turkey due to unequal exchange was estimated total PPP \$477,8 billion regarding the period between 1980-2010.

Keywords: Unequal exchange, Purchasing power parity, Exchange rate.

1. Giriş

Dünya kapitalist sisteminin merkezi ve çevresi arasındaki ilişkilerin bir bölümü, ana bloklar arasındaki net kaynak aktarımlarından oluşur. Söz konusu kaynak aktarımları ise üç kanaldan gerçekleşmektedir: uluslararası ticaret, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve finans kapital (Boratav, 2009:11). Bunlardan uluslararası ticaret kanalı ile kaynak aktarımını açıklamaya ilişkin olarak günümüze kadar yapılan kuramsal tartışmalar “eşitsiz mübadele” kavramı ekseninde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, öncelikle “eşitsiz mübadelenin” ne anlama geldiği, nasıl ortaya çıktığı ve uluslararası ticarete ülkeler açısından ne tür etkiler doğurduğunun değerlendirilmesi gerekmektedir.

“Eşitsiz mübadele” en genel anlamda ekonomik mübadeleye bağlı olarak ortaya çıkan orantısız kayıp ve kazançları ya da eşitsizlikleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Farklı bakış açılarından, kimi zaman tekelleri fiyatlamaya, kimi zaman da transfer fiyatlamasına atfen kullanımına rastlanılmakla birlikte, Marxist literatürdeki ontolojik olarak emek-değer transferi üzerine şekillenmiş olan kullanım şekli eşitsiz mübadeleye ilişkin kuramsal tartışmalarda referans alınmaktadır. Buna göre, gelişmiş bir ülkedeki yüksek üretkenliğe sahip emek, görece daha geri kalmış bölgelerdeki daha düşük üretkenliğe sahip emekten daha fazla değer (emek-değer cinsinden) üretmektedir. Bu durumda, gelişmiş bir ülkedeki bir saatlik emeğin ürünü az gelişmiş ülkedeki daha büyük miktarda emeğin ürünü ile mübadele edilmesi eşitsiz mübadeleye tekabül etmekte ve gelişmekte olan ülkeden gelişmiş ülkeye doğru karşılıksız bir değer transferine neden olmaktadır (Brewer, 1990:201).

Marxist geleneğe göre, kapitalizm, bölgeler/ ekonomiler arasındaki büyüme performansını doğrudan etkileyerek yakınsama olasılığını zayıflatmakla kalmaz; aynı zamanda değer transferi mekanizmaları aracılığıyla mevcut durumu sürdürülebilir kılma amacını güder. Ana akım uluslararası ticaret teorisi, serbest bir mübadele ilişkisinin ticarete taraf olan ülkeler arasında karşılıklı olarak eşit bir değer transferini yansıttığını iddia eder. Bu yaklaşıma göre, mübadele değeri (fiyat) daima eşit değerleri yansıtır; çünkü piyasada oluşan fiyat sektörel, ulusal ya da

uluslararası ölçekte arz ve talep aracılığıyla belirlenen değerdir. Buna karşın, Marxist gelenek iddia edilen söz konusu eşit görünen mübadele ilişkisinin arkasında gizlenmiş bir emek-değer transferi mekanizması olduğu görüşünü savunur.

Dünya kapitalist sisteminde merkez ve çevre ülkeleri arasındaki uluslararası ticaretin en önemli özelliği, çevre ülkelerin mallarının düşük fiyatla, merkez ülkelerin mallarının ise yüksek fiyatla satılmasıdır. Buna bağlı olarak, çevre ülkeleri aleyhine bir eşitsiz mübadele ilişkisi ortaya çıkmakta ve merkez ülkelere doğru bir karşılıksız değer transferi gerçekleşmektedir. Söz konusu değer transferinin ne miktarda olduğunu gösterecek, herkesin üzerinde anlaşıldığı bir değer ölçüsü keşfedilememiştir. Emmanuel (1972), emek değer teorisine dayanarak ülkeler arası ticarete eşitsiz mübadelenin nasıl gerçekleştiğini izah etmiştir. Ancak, malların piyasa fiyatlarının emek içeriklerine tekabül ettiğinin ispatı zor olduğundan (Somel, 2006), eşitsiz mübadeleyi emek değer cinsinden ölçmeye çalışan çalışmalar (Amin, 1976; Gibson, 1980; Webber ve Foot, 1984) tatmin edici sonuçlar üretememişlerdir.

Eşitsiz mübadelenin ölçülebilmesi açısından, uluslararası ticarete uygulanan fiyatlar objektif bir değer ölçüsü olmaktan uzaktır. Çünkü döviz kuru cinsinden ifade edilen fiyatlar, iki ülkede iki farklı para birimi cinsinden iki farklı fiyattan satılan malın "değerini" doğru bir şekilde ölçemez. Bunun nedeni ise, paranın uluslararası işlemlerde ödeme aracı işlevini yerine getirirken, tek bir dünya parası olmadığı için değer ölçme aracı olma işlevini kaybetmesidir (Reich, 2006). Değer ölçüsü olarak kullanılan para sabit bir değere sahip değildir; değeri zaman (enflasyon) ve mekan (döviz kuru) arasında değişiklik göstermektedir. Paranın ülkeler arasındaki değerlemesine bakıldığında, bir paranın diğer para birimine göre değerini belirleyebilmek için kullanılan iki tane birbiriyle farklı sonuçlar veren yaklaşım ve ölçme prosedürü vardır. Bunlar, döviz kuru ve satın alma gücü paritesi kurudur (Köhler, 1998).

Eşitsiz mübadele literatüründe, uluslararası fiyatlara etki eden bağımsız bir değişken olarak döviz kurunun varlığı ya yok sayılmış, ya da varsayımsal olarak sabit kabul edilmiştir (Reich, 2007:378-379). Dolayısıyla, uluslararası ticarete çevre ülkelerinde yaratılan değere merkez ülkeler tarafından el konulması sürecinde döviz kuru mekanizmalarının sahip olduğu rolü ve etkiyi de ihmal etmiştir.

Dünya kapitalist sistemine döviz kurları açısından bakıldığında en önemli özelliği, merkez ülkelerin döviz kuru cinsinden nispi olarak daha değerli para birimlerine, çevre ülkelerin ise daha düşük değerli para birimlerine

sahip olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, ülkelerin gelir düzeyi ile para birimlerinin değeri arasında doğru orantılı bir ilişki vardır (Kravis ve Lipsey, 1983). Dolayısıyla, düşük değerli para birimine sahip bir çevre ülkesi, daha değerli para birimine sahip bir merkez ülkesi ile ticaret yaptığında mallarını merkez ülkedeki fiyatından daha ucuza ihraç ederken; merkez ülkenin mallarını o ülkedeki fiyatından ithal eder. Yani, söz konusu döviz kuru mekanizmaları aracılığıyla eşitsiz mübadeleye maruz kalır.

Bununla birlikte, daha önce de ifade edildiği gibi uluslararası ticarete döviz kurları cinsinden ifade edilen mal fiyatları, yine döviz kurlarının kendisinin de paranın değerini uluslararası düzeyde temsil eden bir fiyat olarak bozulmasından dolayı eşitsiz mübadelede transfer edilen değeri doğru bir şekilde ölçemez. Döviz kurları, özellikle çevre ülkeler açısından, artık cari işlemler bilançosu açıklarına ya da fazlalarına bağlı olarak değişen bir fiyat olmaktan çıkmış; büyük ölçüde sermaye hareketlerinin belirlediği bir fiyata dönüşmüştür. Paranın döviz kuru cinsinden değerindeki bozulma uluslararası ticarete bir malın piyasa fiyatına da sirayet etmektedir. Dolayısıyla, döviz kuru karşılıksız "değer" transferinin, başka bir ifadeyle eşitsiz mübadelenin ölçülmesi için uygun bir araç değildir.

Uluslararası satın alma gücü paritesi (bundan sonra SGP) ölçümlerindeki istatistiksel ilerlemeler, eşitsiz mübadelenin ölçülmesi amacıyla yönelik olarak yeni bir yöntem zemin hazırlamıştır (Köhler, 1998; Reich, 2004, 2006, 2007, 2013, 2014). Çevre ülkelerin ulusal paralarının merkez ülkelere görece daha düşük değerlendirilmesi, ayrıca, satın alma gücü paritesi cinsinden döviz kuru ile piyasa döviz kuru arasındaki sapmanın yine çevre ülkeler açısından ön plana çıkması uluslararası ticarete eşitsiz mübadeleye nasıl etki eder ve ölçülmesini mümkün kılar sorusu, eşitsiz mübadelenin ölçülmesine ilişkin bu yeni yaklaşımın temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, piyasa döviz kurunun SGP döviz kurundan sapmasının Türkiye ile merkez ülkeleri arasındaki dış ticaret ilişkilerinde neden olduğu eşitsiz mübadele etkisinin ölçülerek ortaya konulmasıdır. Bu amaçla, ilk olarak, satın alma gücü paritesinden sapmanın nedenleri ve SGP döviz kuru hakkında bilgi verilecektir. İkinci olarak, SGP yardımıyla eşitsiz mübadelenin ölçülmesine ilişkin yöntemi ilk defa ortaya koyan Köhler'in tahlili aktarılacaktır. Çalışmanın uygulama bölümünde ise, söz konusu yöntem kullanılarak 1980-2010 döneminde Türkiye ve merkez ülkeleri arasındaki dış ticaret ilişkilerinde ortaya çıkan eşitsiz mübadele hesaplanacaktır.

2. Satın Alma Gücü Paritesinden Sapmanın Nedenleri

Satın alma gücü paritesi teorisi, Bretton Woods sistemi çökmeden önceki dönemde döviz kurlarının belirlenmesine yönelik kullanılan geleneksel modellerden birisi olarak; en genel ifadeyle, bir ulusal paranın uzun dönem denge değerinin yurt içi fiyat düzeyinin yurt dışı fiyat düzeyine oranı tarafından belirlendiğini varsayımına dayanır. Satın alma gücü paritesi teorisine göre, nominal döviz kuru yurt içi ve yurt dışında veri bir mal demetini satın alma maliyetini eşitleyecek yönde hareket etmek zorundadır. Nominal döviz kurunun denge satın alma gücü paritesi değerinden uzaklaşması durumunda, arbitraj mekanizması aracılığıyla her iki ülkedeki satın alma maliyetleri eşitlenene kadar mal ve para akımları gerçekleşecektir (Rosenberg, 1996:8-9).

Satın alma gücü paritesinden sapma ile kastedilen, piyasa döviz kurunun satın alma gücü paritesi döviz kurundan sapmasıdır (Sawada ve Yotopoulos, 2006:8). Yabancı ülkelerde üretilen malların yurt içinde üretilen mallar cinsinden görece fiyatını yansıtan reel döviz kurunu, iki ülke arasındaki SGP'den sapmaların bir ölçüsü olarak da görmek mümkündür. Dolayısıyla, reel döviz kurunda meydana gelen değişimlerin SGP'den sapmalara eşdeğer olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, literatürde satın alma gücü paritesinden sapmayı ölçmek amacıyla yapılan analizler reel döviz kuru aracılığıyla yapılmakta (Froot vd., 1995; Rogoff, 1996; Sarno vd., 2002; Taylor vd., 2004; Sarno, 2005; Copeland, 2005; MacDonald, 2007) ve ilgili literatürde reel döviz kurunun sapması açısından ele alınmaktadır.

Reel döviz kuru sapmasını satın alma gücü paritesi açısından analiz eden çalışmalarda, nominal döviz kuru ile görece fiyatların uzun dönemde birlikte hareket edip etmediği, reel döviz kurunun zaman içinde durağan bir denge düzeyine dönüp dönmediği test edilmektedir. Satın alma gücü paritesinin geçerliliği istatistiksel olarak test edilirken, reel döviz kurunun belli bir ortalama etrafında mı dalgalandığı, yoksa rassal yürüyüş sürecini mi izlediği araştırılmaktadır. Reel döviz kurunun, belli bir ortalama etrafında dalgalandığı ve uzun dönem denge değerine yakınsadığı, başka bir deyişle durağan olduğu kabul edildiğinde satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Aksi takdirde, reel döviz kurunun rassal bir yürüyüş süreci izlerse, ortalama etrafında hareket eğilimi göstermeyeceği için satın alma gücü paritesinden sapmalar olacağı ve satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerli olmayacağı kabul edilmektedir.

Satın alma gücü paritesi hipotezinin geçerliliğini test eden, yani döviz kurunun durağan zaman serisi olup olmadığını araştıran uygulamalı çalışmaların birçoğu, reel döviz kurunun uzun dönemde durağan olduğu sonucuna varmışlar ve bundan dolayı satın alma gücü paritesi hipotezinin uzun dönemde geçerli olacağını belirtmişlerdir (Froot ve Rogoff, 1995). Bununla birlikte, reel döviz kurunun herhangi bir şok karşısında yeniden denge değerine ulaşma hızına ilişkin olarak, şokun etkisini kaybetme süresinin yarısı olarak tanımlanan yarılanma süresi, Rogoff (1996)'a göre 3 ile 5 yıl arasında değişmektedir. Rogoff, kısa dönemde aşırı oynak olan reel döviz kurunun herhangi bir şok karşısında yeniden denge değerine ulaşmasının bu kadar uzun süre almasını "satın alma gücü paritesi bilmece" olarak nitelendirmekte ve bu durumun kısa dönemde döviz kurlarındaki dalgalanmaların reel faktörlerden ziyade parasal faktörlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bununla birlikte, reel döviz kurunda ortaya çıkan sapmalar reel faktörlerden kaynaklanıyorsa yeni bir denge kuru oluşacak ve satın alma gücü paritesinden sapma kalıcılık gösterecektir. Diğer bir ifadeyle, kurlar ve fiyatlar birlikte hareket etmeyecek ve uzun vadede de satın alma gücü paritesi geçerli olmayacaktır.

Uzun dönemde denge reel döviz kurunun izleyeceği yolu tanımlamak için, temel satın alma gücü paritesi modelinin reel faktörlerin etkisini de dikkate alacak bir biçimde genişletilmesi gerekmektedir.

$$E = P/P^* \quad (2.1)$$

şeklinde gösterilen temel satın alma gücü paritesi modeli, basitleştirmek için logaritmik terimlerle şu şekilde ifade edilir.

$$e = p - p^* \quad (2.2)$$

Genişletilmiş satın alma gücü paritesi modelinde, satın alma gücü paritesinden kalıcı sapmalara neden olan reel faktörleri de kapsayacak şekilde denge reel döviz kuru değeri $\bar{q}$ temel modele dâhil edilir. Bu modelde, denge döviz kuru nominal döviz kuru ve ulusal fiyat düzeyi farklılıkları arasındaki bir aralıkta hareket eder.

$$e = \bar{q} + (p - p^*) \quad (2.3)$$

Reel faktörler denge döviz kurunun uzun dönem trendini etkilemek suretiyle nominal döviz kurunun uzun dönem trendini etkiler. Örneğin; ticarete konu olan mallar üreten sektörde ortaya çıkan verimlilik artışları, ticarete konu olan malların ticarete konu olmayan mallara göre nispi fiyatını düşürür, buna bağlı olarak uluslararası ticarete ülkenin rekabet

düzeıi artar ve cari işlemler dengesinde iyileşme görülür. Verimlilik artışına bağlı olarak cari işlemler dengesinde ortaya çıkan iyileşme, cari işlemler dengesinin tekrar sağlanması için ulusal para biriminin uzun dönem reel denge değerinde bir artışı gerekli kılar. Bu nispi fiyat değişmelerinin nasıl genişletilmiş satın alma gücü paritesi modeline katıldığını göstermek için, her ülkenin ticarete konu olan ve olmayan mallar ürettiğini varsayalım. Buna bağlı olarak, yerli ve yabancı ülkedeki fiyat düzeyleri ticarete konu olan mallar (p_t) ve ticarete konu olmayan malların (p_n) her iki ülkede kendi fiyatlarının ağrılıklarıdırılmış ortalaması cinsinden řu şekilde ifade edilebilir.

$$p = ap_t + (1 - a)p_n \quad (2.4)$$

$$p^* = a^*p_n^* + (1 - a^*)p_t^* \quad (2.5)$$

Bu eřitlikleri 2.3 no'lu eřitlikte yerine koyarsak nominal döviz kurunu,

$$e = \bar{q} - [ap_n + (1 - a)p_t] - [a^*p_n^* + (1 - a^*)p_t^*] \quad (2.6)$$

şeklinde ifade edebiliriz. Ticarete konu olan mallar ihraç ve ithal mallarından oluştuğundan, ticarete konu olan malların yerli ve yabancı ülkedeki fiyatı her ülkede her ülkede ihraç ve ithal edilebilir malların kendi fiyatlarının ağrılıklarıdırılmış ortalamalarıyla ifade edilebilir.

$$p_t = bp_x + (1 - b)p_m \quad (2.7)$$

$$p_t^* = b^*p_x^* + (1 - b^*)p_m^* \quad (2.8)$$

Denge reel döviz kuru, 2.6 no'lu eşitlikte 2.7 ve 2.8 no'lu eşitliklerin yardımıyla řu şekilde gösterilebilir.

$$\bar{q} = a(p_t - p_n) - a^*(p_t^* - p_n^*) - (b - b^*)(p_x - p_m) \quad (2.9)$$

Bu eşitliğe göre, bir ulusal paranın reel uzun dönem denge değeri yerli ülkedeki ticarete konu malların ticarete konu olmayan mallara nispi fiyatı, yabancı ülkedeki ticarete konu olan malların ticarete konu olmayan mallara nispi fiyatı ve yerli ülkenin ticaret haddinin bir fonksiyonudur. Eřitlik 2.3'te 2.9 nolu eşitlikte bulduğumuz $\bar{q}$ değerini yerine koyarsak,

$$e = a(p_t - p_n) - a^*(p_t^* - p_n^*) - (b - b^*)(p_x - p_m) + (p - p^*) \quad (2.10)$$

nominal döviz kurunu belirleyen nispi fiyatlara, temel satın alma gücü paritesi ilişkisini ifade eden yerli ve yabancı fiyat düzeyleri arasındaki nispi fiyat ilişkisini de eklemiş oluruz. Eřitlik 2.10'daki genişletilmiş satın alma gücü paritesi modeli, yerli ve yabancı fiyat düzeyleri arasındaki nispi

fiyat ilişkisinin nominal döviz kurunun uzun dönem hareketlerinin tek belirleyicisi olmadığını, reel faktörlerin nominal döviz kurunu, ticarete konu olan ve olmayan malların nispi fiyatlarını ve ticaret hadlerini etkileyerek reel döviz kurunun uzun dönem denge değerinden sapmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Rosenberg, 1996:38-40).

Reel faktörlerden kaynaklanan denge düzeyinden sapmaların kalıcı olması nedeniyle uzun dönemde satın alma gücü paritesi geçerliliğini yitirmektedir. Piyasa fiyatlaması, dış ticarete getirilen engeller ve dışa açıklık düzeyi, taşıma maliyetleri, teknoloji ve verimlilik değişimleri (Balassa-Samuelson etkisi), sermaye hareketleri, yeni kaynakların keşfi, döviz kuru rejimleri ve politikaları, konvertibilite, dalgalanma korkusu, uluslararası rezerv birikimi, para ikamesi, gelir esnekliklerindeki ve büyüme oranlarındaki yapısal farklılıklar gibi reel faktörlerden dolayı da reel kur denge düzeyinden sapmalar gösterebilir. Söz konusu faktörler, ulusal fiyat düzeylerindeki farklılıklardan bağımsız olarak cari işlemler dengesi üzerinde uzun dönemde olumsuz yönde etkili olmaktadır ve bu dengesizliğin giderilmesi için döviz kurlarında büyük miktarda değişiklik yapma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu tür durumlarda, döviz kurları ülkeler arasındaki görece fiyat düzeyleri değişirse bile dışsal dengesizliği düzelterek şekilde ayarlanmaktadır. Ulusal fiyat düzeylerindeki bir değişikliğin eşlik etmediği bir döviz kuru değişikliği, denge döviz kurunun uzun dönem için tahmin edilen satın alma gücü paritesi değerinden sapma göstereceği anlamına gelmektedir (Rosenberg, 1996:10-11).

Satın alma gücü paritesinden sapmaların nedenlerine ilişkin literatürde, özellikle son dönemde yapılan çalışmalarda gözlemlenen en önemli sonuçlardan ilki, gelişmiş ülkeleri veri alan çalışmalarda (ki literatürün çok büyük bir kısmını teşkil etmektedir) uzun dönem SGP koşulunun sağlanmasına karşın, gelişmekte olan ülkeleri veri alan çalışmalarda söz konusu koşulun sağlanamadığı, başka bir ifadeyle SGP'den sapmaların kalıcı olduğudur. Bu bağlamda, gelişmiş/ gelişmekte olan ülke ayrımının yapıldığı ve gelişmekte olan ülkelerin hangi ülke karakteristiklerinin SGP'den saptmaya neden olduğu ile ilgili olarak görece oldukça yeni bir literatür oluşmaya başlamıştır (Cheung vd., 2000; Alba vd., 2005; Alba vd., 2007; Bahmani-Oskooee vd., 2008, Drine vd., 2008; Wu vd., 2010).

3. Satın Alma Gücü Paritesi Döviz Kuru

Uluslararası kalkınma ve büyüme göstergelerine ilişkin karşılaştırmalarda nominal döviz kurunun yerine satın alma gücüne dayalı olarak hesaplanan döviz kurunun (Literatürde Uluslararası Dolar olarak ifade edilmektedir) kullanılması ağırlık kazanmıştır. Bunun nedeni, nominal döviz kuru kullanılarak ortak bir para birimine dönüştürülen harcamalar, sadece satın alınan mal ve hizmetlerin hacmini değil, aynı zamanda ülkeler arası ulusal paraların satın alma güçleriyle kur arasındaki uyumsuzluğu da yansıtmaktadır. Bu bağlamda, satın alma gücü paritesi döviz kuru ülkelerin para birimlerinin nispi satın alma gücüne uygun bir teorik kur kullanarak reel mal ve hizmet hacminin karşılaştırılmasına yönelik yöntem arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Satın alma gücü paritesi döviz kuru, belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gereken ulusal para tutarlarının oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Bu oran kullanılarak farklı para birimlerine dönüştürülen harcamalar, satın alınan mal ve hizmet hacmindeki farklılıkları yansıtarak, ülkeler arasında gerçek anlamda karşılaştırılabilir veriler sağlamaktadır. Satın alma gücü paritesi döviz kuru en basit şekilde, iki ülkede aynı tanıma sahip olan bir ürünün fiyat oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Örneğin, bir ürünün fiyatı Türkiye’de 15 TL, ABD’de 20 Dolar ise; ürün için 1 ABD Dolarının SGP döviz kuru;

$$\text{SGP (Türkiye/ABD)} = 15 \text{ TL} / 20 \text{ ABD Doları} = 0,75 \text{ TL/ ABD Dolar}$$

olarak hesaplanmaktadır. Bu değer, ürün için ABD’de ödenecek her bir Dolara karşılık Türkiye’de 0,75 TL ödeneceği anlamını taşımaktadır.

Uluslararası Karşılaştırma Programı (ICP) tarafından hesaplanan dolar cinsinden SGP döviz kuru, bir doların A.B.D.’de satın alacağı mal ve hizmet miktarını yurt içinde satın almak için gerekli olan ulusal para miktarı cinsinden ifade edilmektedir. SGP döviz kuru belirli bir yıl için hesaplanmakta ve sonrasında bir nispi GSYİH deflatörü kullanılarak (bir ülkenin A.B.D.’ye göre GSYİH’sı cinsinden) geçmiş ve gelecekteki yıllar için extrapolasyon yöntemi ile tahmini değerler bulunmaktadır (TÜİK, 2008:42).

3.1. Satın Alma Gücü Paritesi Döviz Kurunun Kullanım Alanları

OECD-EUROSTAT ve ICP tarafından hesaplanan satın alma gücü pariteleri ekonomik analizlere yönelik olarak; ülkelerin ekonomik

büyükliklerinin ve refah düzeylerinin karşılaştırılmasında, yoksulluk düzeylerinin belirlenmesinde, gelir dağılımı ve yaşam standartlarının analizinde temel gösterge olarak kullanılmaktadır (World Bank, 2015:15; Ward, 2002:265). Uluslararası gelişmişlik karşılaştırmalarında, döviz kuru kullanılarak ortak bir para birimine dönüştürülen harcamalar, sadece satın alınan mal ve hizmetin hacmini değil, aynı zamanda ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını da yansıtmaktadır. Bu nedenle, bu tür karşılaştırmalarda döviz kuru uygun bir değişim oranı olarak nitelendirilmemektedir. SGP döviz kuru, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını gidererek reel mal ve hizmet hacminin karşılaştırılmasını mümkün kılmaktadır (TÜİK, 2008:2).

Satın alma gücü paritesine dayalı olarak hesaplanan göstergelerin önemli bir kullanım alanı da uluslararası rekabetçilik düzeyinin değerlendirilmesidir. Bir ülke diğer ülkelerle satın alma gücü paritesi temelinde hesaplanmış fiyat düzeylerini karşılaştırarak hangi mal ve hizmetleri daha ucuza veya pahalıya ürettiğini, başka bir ifadeyle karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu tespit edebilmektedir (World Bank, 2008:5). Bu amaçla, bazı ülkeler belirli imalat sanayi malları için uluslararası ticarete rekabet üstünlüğünü değerlendirirken ve bu rekabet üstünlüğünü sürdürebilecek şekilde vergi oranlarının ve sübvansiyonların düzeyini belirlerken satın alma gücü paritesi hesaplamalarından yararlanmaktadır. Uluslararası karşılaştırmalı fiyat düzeyi hakkında, fiyat artış veya azalışlarının hangi ülkelerde ve hangi sektörlerde olduğu, bu fiyat hareketlerinin ekonomideki diğer sektörlerle nasıl ilişkilendiği ile ilgili bilgi edinmek, politika yapıcılar için yapısal uyum politikalarının etkilerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır (World Bank, 2008:16).

Satın alma gücü paritesi hesaplamaları sonucunda uluslararası karşılaştırmalara temel oluşturan başlıca göstergeler, reel GSYİH, kişi başına reel GSYİH, hacim endeksi, kişi başına hacim endeksi ve karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksidir. Reel GSYİH, satın alma gücü paritesi değerleri kullanılarak, ortak para birimine dönüştürülen GSYİH değerlerini ifade etmektedir. Hacim endeksi, bir ülkenin reel GSYİH değerinin, karşılaştırmada yer alan ülkelerin toplamı içindeki oranını gösteren bir endekstir. Kişi başına hacim endeksi ise, kişi başına reel GSYİH değerlerinin, ülke grubu (örneğin, OECD) ortalamasına göre değişimini göstermektedir.

Söz konusu göstergelerden çalışmamız açısından daha ön plana çıkan karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksi göstergesidir. Karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksi, GSYİH ve alt grupları bazında ülkelerin ulusal para

biriminin döviz kuruna göre alım gücünün göstergesidir. Ülkelere ait SGP değerlerinin, döviz kurlarına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Aşağıdaki tabloda (Tablo 1), 2011 temel yıllık ICP sonuçlarına göre, Türkiye ile birlikte örnek olarak seçilen Almanya'ya ait karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksleri verilmektedir. Tablo verileri yorumlanacak olursa, Dünya genelinde 100 \$ karşılığı satın alınan aynı mal ve hizmet sepeti, Türkiye'de 75,7 \$ ve Almanya'da 139,6 \$ karşılığında satın alınmaktadır. Karşılaştırmalı fiyat endeksinde çıkan değer 100'den büyük olması, söz konusu ülkenin fiyat düzeyinin piyasa kuru ile karşılaştırıldığında temel ülke ya da ülke grubundan daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksi ile ilgili olarak dikkat edilmesi gereken nokta, endekste ani değişmelerin temel olarak piyasa döviz kurundaki değişmelerden kaynaklanmasıdır. Piyasa döviz kurundaki değişmeler satın alma gücü paritesi değerlerine göre daha hızlı bir şekilde değiştiği için, bir ülkenin fiyat düzeyi endeksi kısa dönemde değişebilir; temel ülke ya da ülke grubu ile karşılaştırıldığında daha önce görece ucuz olan bir ülke söz konusu endeksteki değişime bağlı olarak daha pahalı bir ülke haline gelebilmektedir (World Bank, 2008:5).

Tablo 1. Karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksi (Dünya=100)

	Türkiye	Almanya
SGP (ABD=1,00)	0,987	0,779
Döviz kuru (\$)	1,682 TL/\$	0,719 €/ \$
Fiyat düzeyi endeksi	75,7	139,6

Kaynak: World Bank (2015:26-27).

ICP tarafından hazırlanan 2011 temel yıllık son çalışma 199 ülkeyi kapsamaktadır (World Bank, 2015:152). GSYİH ve ilgili ekonomik göstergelerin satın alma gücü paritesi cinsinden yeniden analiz edilmesi dünya ekonomisinin büyüklüğü ve yapısı ile ilgili olarak çok farklı bir tablo ortaya çıkarmıştır. Satın alma gücü paritesi ile ölçüldüğünde 2011 yılında dünya üretiminin değeri 90,6 trilyon dolara çıkmaktadır ki, bu değer piyasa döviz kuru ile hesaplanan değerden (70,2 trilyon dolar) % 29 daha büyüktür. Genellikle, bir ekonomi ne kadar yoksulsa, satın alma gücü paritesi cinsinden yapılan GSYİH hesabı, piyasa döviz kuruna dayalı GSYİH hesabından o kadar büyük çıkmaktadır. 2005 yılı için yapılan hesaplamada, düşük gelir grubundaki ülkelerde bu farklılaşma % 114 ve orta gelir grubundaki ülkelerde % 50 oranında satın alma gücü paritesi kullanılarak yapılan hesaplamalar lehine büyük hesaplanmaktadır. Yüksek

gelir ülke grubu için ise farklılaşma düşük ve orta gelirli ülke gruplarının aksine % 34 oranında piyasa döviz kuru kullanılarak yapılan hesaplamalar lehine yüksek çıkmaktadır (World Bank, 2015:153).

Tablo 2, 2011 yılı itibariyle dünya GSYİH'sının satın alma gücü paritesi ve dolar cinsinden düşük, orta ve yüksek gelirli ülkeler arasındaki dağılımını göstermektedir. Satın alma gücü paritesine dayalı GSYİH hesaplamalarıyla, düşük gelirli ülkeler 2011 yılında dünya üretiminin % 1,5'ünü üretirken, bu oran piyasa kurlarıyla hesaplanan dolar GSYİH'larına göre % 0,7 düzeyinde kalmaktadır. Orta gelirli ülkeler için bu üretim değerleri sırasıyla % 48,2 ve % 32, yüksek gelirli ülkeler için ise % 50,3 ve % 67,3'dür.

Tablo 2. Gelir düzeyine göre ülke gruplarının dünya GSYİH'sında payları (2011, dolar cinsinden SGP döviz kuru ve piyasa döviz kuruna göre)

		GSYİH (\$)	GSYİH (SGP)
		(%)	(%)
Yüksek	Gelirli	67,3	50,3
Ülkeler			
Orta Gelirli	Ülkeler	32,0	48,2
Düşük	Gelirli	0,7	1,5
Ülkeler			

Kaynak: World Bank (2015:153).

Karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksi kullanılarak hem bölgeler arası hem de ülkeler arası karşılaştırmalara bakıldığında, orta ve düşük gelirli ekonomilerin genellikle düşük fiyat düzeylerine sahip oldukları görülmektedir. Ülkelerin satın alma gücü paritesi dolar kuru cinsinden kişi başına düşen gelir düzeyi ile sahip oldukları karşılaştırmalı fiyat düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksleri GSYİH'yı oluşturan harcama grupları cinsinden de hesaplanmıştır. Tablo 3'de ilk dikkati çeken olgu, OECD-EUROSTAT ülkeleri ile diğer ülke grupları arasındaki fiyat düzeyi farklılığıdır. OECD-EUROSTAT ülkeleri tabloda verilen her kategoride dünya ortalamasının üstünde fiyat düzeyine sahipken, diğer ülke gruplarının tümünde (Latin Amerika ülkelerinin kamu harcamaları hariç) fiyat düzeyleri dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Latin Amerika ülkeleri hariç, diğer ülke gruplarının tümünde brüt sabit sermaye formasyonu GSYİH'nın fiyat düzeyi en yüksek olan kategorisini oluşturmaktadır. Kişisel tüketim harcamaları, OECD-EUROSTAT ve Batı Asya ülkelerinde en düşük fiyat

düzeyine sahipken, Afrika, Asya Pasifik ve Latin Amerika ülkelerinde kamu harcamalarının en düşük fiyat düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksi, GSYİH unsurlarına ve bölgelere göre (2011 temel yıl, Dünya=100)

	GSYİH	Kamu harcamaları	Kişisel tüketim harcamaları	Brüt sabit sermaye formasyonu
Afrika	58,61	43,03	57,21	70,54
Asya Pasifik	59,68	53,73	54,94	69,25
OECD- EUROSTAT	130,45	131,55	125,70	136,00
Latin Amerika	97,07	75,87	98,87	97,52
Batı Asya	61,93	58,00	56,07	60,47

Kaynak: World Development Indicators, World Bank DataBank.

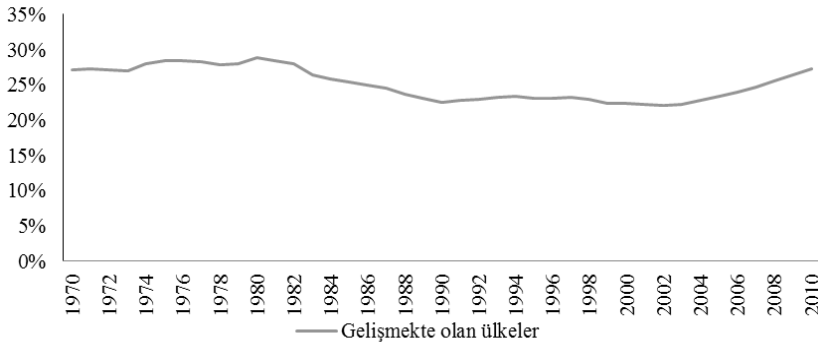
3.2. Satın Alma Gücü Paritesinin Kullanımına Yönelik Eleştiriler

Piyasa döviz kuru yerine SGP temelli göstergeler kullanılarak küreselleşmenin başarılı gösterilmeye çalışılması çabası, hem gerçek ekonomik durum hem de toplumsal refah açısından tartışmaya açık değerlendirmelere zemin hazırlamıştır (Freeman, 2009:1433). Tablo 4'e göre, 1980-2014 yılları arasında merkez ülkelerin üretim düzeyi SGP döviz kuru cinsinden ölçüldüğünde, piyasa döviz kuru bazında ölçümüne oranla hemen hemen aynı düzeyde gerçekleşirken, çevre ülkelerin üretim düzeylerinin SGP cinsinden ölçüldüğünde daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, 2000 ile 2004 yılı arasındaki ortalama değerlere bakıldığında, yüksek gelirli ülke grubunun SGP dolar kuru cinsinden üretim düzeyi dolar cinsinden üretim düzeyi ortalamasına neredeyse eşitken, söz konusu oran orta gelirli ülke grubu için 2,54 katı, düşük gelirli ülkeler için ise 2,95 katı olarak hesaplanmaktadır.

Tablo 4. Gelir düzeyine göre ülke gruplarının SGP \$ cinsinden GSYİH'sının, \$ cinsinden GSYİH'ya oranı

	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14
Yüksek gelirli ülkeler	1,11	1,05	0,92	0,95	1,05	1,03	1,03
Orta Gelirli ülkeler	1,89	2,35	2,37	2,24	2,54	2,58	2,05
Düşük Gelirli ülkeler	...	1,78	2,37	2,53	2,95	2,96	2,53
Dünya	1,30	1,29	1,16	1,18	1,34	1,36	1,34

Kaynak: World Development Indicators, World Bank DataBank, dönemsel ortalamalar tarafımdan hesaplanmıştır.

Şekil 1. Gelişmekte olan ülkelerin KBMG düzeyinin, Gelişmiş ülkelerin KBMG'ne oranı (Reel GSYİH, 2005 yılı sabit fiyatlarıyla, % cinsinden)
Kaynak: UNCTADSTAT

Dünya düzeyinde gelir düzeylerinin yakınsaması olarak yorumlanan bu durum, ticari ve finansal liberalizasyon politikalarının uygulanmaya başlaması ile gelişmekte olan ülkelerin ortalama gelir düzeyinin gelişmiş ülkeler düzeyine yakınsaması arasında pozitif bir korelasyon kuran küreselleşme savunucularının (Dollar vd., 2004) ön plana çıkardığı bir ampirik gözlemdir. Bununla birlikte, ülke grupları düzeyinde, gelişmekte olan ülkelerin reel GSYİH cinsinden ölçülen ortalama gelir düzeyinin, gelişmiş ülkeler ortalamasına göre oranına bakıldığında (Şekil 1), 1970-2010 döneminde ortalama gelir düzeyinde herhangi bir yakınsama sürecinin yaşanmadığı, aksine 1980'li yıllardan itibaren bir iraksama sürecinin yaşandığı, 2010 yılı itibarıyla 1970'li yıllardaki düzeyine

döndüğü görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin reel KBMG düzeyinin, söz konusu dönemin tamamında gelişmiş ülkeler ortalamasının %30'unun altında seyretmesi, küreselleşme savunucularının yakınsama iddialarını doğrulamayan bir görüntü arz etmektedir.

Piyasa döviz kuru ve SGP döviz kuru cinsinden ölçülen GSYİH'nın farklılık göstermesi, küreselleşmenin sadece gelirlerde değil fiyatlarda da bir ıraksamaya neden olduğunun göstergesidir. SGP döviz kuru cinsinden üretim düzeyi piyasa döviz kuru cinsinden üretim düzeyine göre daha yüksek olan ülkede, karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksi cinsinden fiyatlar daha düşük olmaktadır. Böylece eğer bir ülkenin yerli ürünleri örneğin ABD'deki fiyatlara kıyasla daha ucuz ise (örneğin ABD'de 1 Dolara satın alınan bir mal Türkiye'de 0,844 Dolara satın alınıyorsa), uluslararası organlar bu ülkeyi ürünlerini dünya piyasalarında satarak elde ettiğinden daha üretken bir ülke olarak değerlendirmektedir (Freeman, 2009: 1433; Freeman ve Kagarlitsky, 2008:86-87).

Çevre ülkelerinin iktisadi kalkınma açısından merkez ülkelere gerçek anlamda yakınsayabilmesi için temel koşul sermaye ve ara malları satın alma gücüdür. Ancak bu malların fiyatları merkez ülkeler tarafından belirlendiği için, çevre ülkeler açısından bu fiyatlar çok yüksek kalmaktadır. Çevre ülkeleri yatırım mallarını satın alırsa o zaman yerel fiyatlardan değil küresel fiyatlardan ödeme yapacaktır. Aslında, gelişmiş ülkelerdeki rakiplerinin ödemesi gereken para miktarının aynısını ödeyecektir.

Ülkeler arasındaki fiyat düzeylerini karşılaştırmak için ICP tarafından geliştirilen alternatif bir yöntem, ulusal para cinsinden Gayrisafı Milli Gelir verilerinin eşdeğer satın alma gücünü yansıtan dönüştürme faktörleri kullanılarak ortak bir hesap birimine dönüştürülmesidir. ICP tarafından hazırlanan fiyat ve harcama verilerine dayanarak hesaplanan satın alma gücü dönüştürme faktörleri, ülkeler arasındaki fiyat düzeylerini eşitlemek için kullanılmaktadır. Satın alma gücü paritesi dönüştürme faktörü, A.B.D.'de 1 dolara satın alınan mal ve hizmet miktarının söz konusu ülkede satın alınabilmesi için gereken ulusal para birimi miktarıdır. Satın alma gücü paritesi dönüştürme faktörünün piyasa döviz kuruna oranı, ülkeler arasında GSYİH'yı oluşturan mal ve hizmet sepetinin maliyetinin karşılaştırılmasını mümkün kılmaktadır (World Bank, 2008:53).

Satın alma gücü paritesi dönüştürme faktörünün piyasa döviz kuruna oranı kullanılarak çevre ülkelerin durumu analiz edildiğinde, fiyat düzeyinin Amerika Birleşik Devletleri temel ülke olarak veri alındığında, merkez ülkelere göre oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Tablo 5'deki veriler

yorumlanacak olursa, örneğin 2000-2004 döneminde A.B.D.'de 100 \$ karşılığı alınan mal ve hizmet sepeti, küreselleşme savunucularının başarılı örnekler olarak ön plana çıkardığı Çin'de aynı mal ve hizmet sepeti 40 \$ ve Hindistan'da ise 30 \$'a satın alınabilmektedir. Bu durumun temel nedeni, çevre ülkelerin para birimlerinin satın alma gücü paritesi dolar kuru ile karşılaştırıldığında piyasa dolar kuru cinsinden daha düşük değerlenmesidir. Buna göre, 2000-2004 döneminde örneğin Çin'in ulusal parasının piyasa dolar kuru satın alma gücü paritesi dolar kuruna göre % 60 oranında, Hindistan için ise % 70 oranında düşük değerlenmiştir.

Tablo 5. SGP dönüştürme faktörünün piyasa döviz kuruna oranı (çevre ülkeler)

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14
Bangladeş	0,59	0,52	0,49	0,47	0,39	0,28	0,32
Brezilya	0,50	0,44	0,53	0,72	0,44	0,57	0,78
Şili	0,78	0,46	0,54	0,62	0,48	0,62	0,70
Çin	0,65	0,46	0,36	0,41	0,40	0,40	0,55
Endonezya	0,73	0,45	0,43	0,37	0,36	0,26	0,37
Hindistan	0,55	0,48	0,34	0,32	0,30	0,27	0,29
Kenya	0,52	0,41	0,30	0,38	0,36	0,36	0,42
Meksika	0,60	0,42	0,60	0,53	0,65	0,64	0,61
Malezya	0,68	0,54	0,53	0,50	0,44	0,38	0,45
Pakistan	0,46	0,35	0,31	0,31	0,30	0,23	0,27
Tayland	0,58	0,49	0,55	0,51	0,38	0,32	0,39
Türkiye	0,56	0,46	0,57	0,51	0,46	0,63	0,58

Kaynak: WDI World Bank DataBank, dönemsel ortalamalar tarafımdan hesaplanmıştır.

Buna karşılık, merkez ülkeleri için satın alma gücü paritesinin piyasa döviz kuruna oranına bakıldığında, fiyatların temel ülkeye yakın seyrettiği ve önemli bir sapma göstermediği görülmektedir (Tablo 6). Karşılaştırmalı fiyat düzeyi endeksinde meydana gelen değişmelerin temel olarak piyasa döviz kurundaki ani değişmelerden kaynaklandığı ve ülkelerin fiyat düzeylerini temel ülkeye göreli olarak ucuz ya da pahalı hale getirdiği ifade edilmişti. Ancak ilgili tablolar dikkate alındığında çevre ülkelerin fiyat düzeylerinin piyasa döviz kurları ne kadar değişirse değişsin temel ülke ya da merkez ülkelere göre her zaman ucuz kaldığı görülmektedir.

Tablo 6. SGP dönüştürme faktörünün piyasa döviz kuruna oranı (merkez ülkeler)

Ülkeler	1980-84	1985-89	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14
Belçika	0,86	0,87	1,09	1,10	0,91	1,18	1,12
Kanada	0,97	0,96	1,00	0,85	0,84	1,08	1,20
İsviçre	1,03	1,18	1,42	1,42	1,21	1,37	1,51
Almanya	0,89	0,96	1,19	1,18	0,96	1,11	1,05
Danimarka	1,03	1,14	1,38	1,34	1,16	1,47	1,36
Finlandiya	1,02	1,20	1,30	1,20	1,02	1,26	1,22
Fransa	0,97	1,02	1,21	1,15	0,95	1,20	1,12
İngiltere	0,90	0,87	1,05	1,04	1,00	1,16	1,10
İtalya	0,71	0,86	1,06	0,93	0,86	1,09	1,02
Japonya	0,97	1,27	1,51	1,60	1,25	1,12	1,19
Hollanda	0,96	0,95	1,21	1,09	0,93	1,15	1,10
Norveç	1,35	1,31	1,42	1,32	1,16	1,44	1,53

Kaynak: WDI World Bank Databank, dönemsel ortalamalar tarafımdan hesaplanmıştır.

Gerçekte, fiyat farklılaşması ile gelir farklılaşmasının bileşik etkisinin incelenmesi ve bu ikisinin ayrı değil fakat birbirine tamamen bağımlı olgular olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Fiyat farklılaşması gelir farklılaşmasının bir sonucu ve onun kanıtıdır (Freeman, 2008:90-91). SGP döviz kuru ile piyasa döviz kuru ölçümleri arasındaki farklılık özetle şunu demeye gelmektedir: dünya ikiye bölünmüştür; dünyanın her iki kısmı için de geçerli olan (kuramsal olarak tutarlı) tek bir gelir hacmi ölçüsü yoktur. Ekonomik performansı ölçerken dünyanın gelişmiş ve hakim kısmındaki fiyat yapısına mı, yoksa dünyanın bağımlı kısmındaki fiyat yapısına bakılması gerektiği sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Gelişmiş ülkeler, her şeyden önce, teknoloji üzerinde bir tekele, yani yatırım mallarını üretme araçlarına sahiptir. Geriye kalan ülkeler aradaki bu mesafeyi ancak yatırım mallarına içerilmiş bu teknolojiyi edinerek kapatabilirler. Yatırım malları genellikle gelişmiş ülkelerde üretilir ve dahası bu ülkelerin yıllık harcamalarının büyük bir kısmını oluşturur. Dolayısıyla, ülkelerin ekonomik performansını karşılaştırmak için kullanılması gereken temel, gelişmiş ülkelerdeki fiyat yapısıdır (Freeman ve Kagarlitsky, 2008:93).

SGP döviz kurunun uluslararası karşılaştırmalarda piyasa döviz kuruna göre daha tutarlı sonuçlar verdiğini savunan kurumlar ve araştırmacılar, merkez ülkeler ve çevre ülkeler arasındaki fiyat farklılaşmasının coğrafik

bir yapıya sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, diğer coğrafik farklılaşmaların açıklanmasında fiyat farklılaşmasının bir faktör olarak etkilerini analizlerinin dışında bırakmaktadır. Freeman (2009:1437)'a göre, dünyanın farklı bölgelerindeki fiyat farklılaşması sadece istatistiksel ya da coğrafik bir sapma değildir, yoksulluk ve az gelişmişliğin temel nedenidir. Dolayısıyla, küreselleşme ve neoliberal kalkınma modellerine ilişkin söylemleri haklı çıkarmak adına Dünya Bankası ve IMF tarafından ön plana çıkarılan, hem üretime hem de tüketime yönelik karşılaştırmalarda kullanılacak standart bir ölçü birimi haline getirilmeye çalışılan satın alma gücü paritesi, gerçekte var olan eşitsizlikleri gizleme ya da olduğundan daha az gösterme amacına dönük olarak kullanılmaktadır.

4. Yöntem

Bu çalışmada kullanılan hesaplama yöntemi Köhler'in 1998 yılında yayınlanan "The Structure of Global Money and World Tables of Unequal Exchange" adlı çalışmasına dayanmaktadır. Köhler'e göre, (yapısal olarak parasının değeri bozulmuş olan) düşük gelirli bir ülke yüksek gelirli bir ülke ile ticarete girdiği zaman, yüksek gelirli ülke hiçbir hesapta görünmeyen bir reel değeri elde etmektedir (düşük gelirli ülke de söz konusu reel değeri kaybetmektedir). Köhler'in düşük gelirli ülkelerin ulusal para birimlerinin düşük değerli olduğu iddiasını ortaya koyarken kullandığı normatif standart ölçüsü reel değerdir. Reel değer satın alma gücü paritesine temel olan mal ve hizmet kümesi cinsinden ölçülmektedir. Bu temelde iddiasını farazi bir örnek yardımıyla desteklemektedir:

Düşük gelirli bir ülke ile yüksek gelirli bir ülkenin arasında dengeli bir ticaret ilişkisi vardır, yani ülkelerden birisinin ihracatı diğerinin ithalatına eşittir. Ülkeler arasında sermaye hareketlerinin olmadığı varsayılmıştır.

- Düşük gelirli ülkenin GSYİH'sı 1.200 Rupee
- Yüksek gelirli ülkenin GSYİH'sı 1.010 \$
- Piyasa döviz kuru (Rupee/ \$)= 20:1
- İki ülke arasındaki ticaret hacmi 200 Rupee= 10 \$. Diğer bir ifadeyle, düşük gelirli ülke 200 Rupee (10 \$) değerinde mal ve hizmet ihraç etmekte ve yüksek gelirli ülke de 10 \$ (200 Rupee) değerinde mal ve hizmet ihraç etmektedir. Her iki ülke arasındaki ticaret açısından dış ticaret dengesi sağlanmış durumdadır.

Döviz kuru sapma faktörünün (SGP dolar kuru cinsinden GSYİH değerinin dolar kuru cinsinden GSYİH değerine oranı) düşük gelirli ülke için 3,9 olduğunu varsayalım. Bunun anlamı, düşük gelirli ülkenin para birimi (Rupee) ile yüksek gelirli ülkenin para birimi arasındaki satın alma gücü paritesi kuru 20:1 değil, $20/3,9:1 = 5,13:1$ 'dir. (Köhler, bu oranı 5:1 olarak sadeleştiriyor). SGP kurunun paranın gerçek değerini yansıttığını varsaydığımızda malların dolar değerini esas alarak şu gözlemlerde bulunulabilir:

- Düşük gelirli ülke açısından: düşük gelirli ülke, 200 Rupee değerinde mal ve hizmet ihraç etmiştir. Mübadelede, düşük gelirli ülke döviz kuru cinsinden $200/20 = 10$ \$ değerinde mal ve hizmet ithal etmiştir. Ancak, düşük gelirli ülke ihraç ettiği malların dolar fiyatını SGP kurundan dolara çevirebilseydi $200/5 = 40$ \$ kazanarak 40 \$ değerinde ithalat yapabilecekti. Düşük gelirli ülke için $40-10 = 30$ \$ değerinde mala tekabül eden bir kayıp etkisi söz konusudur.
- Yüksek gelirli ülke açısından: yüksek gelirli ülke, 10 \$ değerinde mal ve hizmet ihraç etmiştir. Mübadelede, yüksek gelirli ülke döviz kuru cinsinden $10 * 20 = 200$ Rupee değerinde mal ve hizmet ithal etmiştir. Ancak, yüksek gelirli ülke SGP kuruna göre mübadele gerçekleşseydi ithal ettiği 200 Rupee değerindeki malın bu ülkedeki piyasa değeri $200/5=40$ \$ olduğundan, yaptığı ithalata 10 \$ yerine 40 \$ ödeyecekti. Yüksek gelirli ülke için $40 \$ - 10 \$ = 30$ \$ değerinde bir kazanç gerçekleşti.
- İki ülke arasındaki ticareti parasal bozulma faktörüne bağlı olarak değerlendirecek olursak; düşük gelirli ülke ithalata bağlı olarak 150 Rupee değerinde bir kayıp yaşarken, yüksek gelirli ülke 30 \$ değerinde bir kazanç sağlamıştır. Bu kayıp ve kazançların değeri milli muhasebe kayıtlarında gösterilmemektedir.
- GSYİH'nın yüzdesi cinsinden söz konusu kayıp ve kazançları değerlendirecek olursak; düşük gelirli ülke görünmeyen (milli muhasebe kayıtlarına aktarılmayan) 150 Rupee değerinde bir kayba uğramıştır. Düşük gelirli ülkenin GSYİH'sı 1.200 Rupee olduğuna göre, görünmeyen değer kaybı $150 / 1.200 = 0,125$, yani GSYİH'sının % 12,5'ine eşittir. Buna karşılık, yüksek gelirli ülke görünmeyen 30 \$ değerinde bir kazanç elde etmiştir. Yüksek gelirli ülkenin GSYİH'sı 1.010 \$ olduğuna göre, görünmeyen değer kazancı $30/ 1.010 = 0,03$ yani GSYİH'sının % 3'üne eşittir.

Köhler, örnekte ortaya koyduğu nedenselliğe bağlı olarak düşük gelirli ülkelerin paralarının aslında düşük değerlendirme eğiliminde olduğu sonucuna varmaktadır. Bu durumun açık etkisi sömürüdür, merkez ülkeler döviz kuru sistemi adı verilen parasal mekanizmalar aracılığıyla çevre ülkelerden büyük miktarda değer transfer etmektedir.

Satın alma gücü paritesi verilerinin varlığı ve döviz kuru sapma endeksinin ölçülebilmesinin uluslararası ticarete ortaya çıkan eşitsiz mübadelenin de ölçülebilmesine imkan sağladığını ileri süren Köhler'in önerdiği tahmin yöntemi şu şekildedir: (1) Sapma faktörünün hesaplanması, (2) hesaplanan sapma faktörünün ticaret verilerine uygulanması, (3) eşitsiz mübadeleye ilişkin kayıp ve kazançların şu formüle bağlı olarak hesaplanmasına olanak vermektedir;

$$T = d \cdot X - X \quad (4.1)$$

Bu formülde;

T: eşitsiz mübadeleden kaynaklanan ve hiçbir hesapta kaydedilmeyen transferlerin (kayıp ve kazançların) büyüklüğünü (transfer değeri)

X: Düşük gelirli ülkeden yüksek gelirli ülkeye yapılan ihracatın miktarını (nominal cinsinden),

d: kur sapma oranını göstermektedir.

Bu formül eşitsiz mübadeleden kaynaklanan görünmeyen değer transferinin, ihracatın “adil” değeri ($d \cdot X$) ile “adil olmayan” cari değeri (X) arasındaki farka eşit olduğu anlamına gelmektedir. Düşük gelirli ülke için bu değer (T) kayıp, yüksek gelirli ülke için ise kazançtır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu yöntem ile ölçülen emek değer cinsinden ifade edilen artık değer aktarımı değildir; sadece döviz kuru mekanizmalarından kaynaklanan karşılıksız bir reel değer aktarımıdır. Başka bir ifadeyle, piyasa döviz kurunun satın alma gücü paritesinden sapmasından kaynaklanan eşitsiz mübadele etkisidir.

Köhler (1998, 2003), çevre ülkelerin kur sapma oranını ve OECD ticaret verilerini kullanarak 1965 yılında 19 milyar \$, 1993 yılında 1,06 trilyon Dolar (bu rakam 1993 yılı itibarıyla OECD ülkelerinin GSYİH'sinin % 5,7'sine, OECD dışı ülkelerin ise GSYİH'sinin % 21,2'sine tekabül etmektedir) ve 1995 yılında ise 1,752 trilyon \$ (bu rakam 1995 yılı itibarıyla Dünya GSYİH'sinin % 6,6'sına tekabül etmektedir) OECD dışı ülkelerden OECD ülkelerine karşılıksız değer transferi yapıldığını hesaplamıştır.

5. Veri Seti ve Bulgular

Bu çalışmada, merkez ülkeler olarak 19 ülke (A.B.D., Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, Belçika, Lüksemburg, Norveç, İsveç, Finlandiya, Avusturya, İsviçre, Japonya) analize dahil edilmiştir. Bu ülkelerin seçiminde hem UNCTAD tarafından kullanılan gelişmiş ülke ayrımı, hem de TCMB tarafından gelişmişlik düzeyine göre reel döviz kuru endeksi hesaplanırken dikkate alınan Türkiye'nin dış ticaretinde en fazla ağırlığa sahip olan ülkeler olması kriteri göz önünde tutulmuştur. Türkiye'nin merkez ülkeler olarak tanımlanan söz konusu ülkelere 1980-2014 döneminde gerçekleştirdiği ihracat rakamları TÜİK'in veri tabanından sağlanmıştır. Döviz kuru sapma faktörü ve transfer değerinin hesaplanmasında kullanılan dolar cinsinden piyasa döviz kuru ve GSYİH, dolar cinsinden SGP döviz kuru ve GSYİH verileri için World Bank'ın World Development Indicators (WDI) veri tabanından yararlanılmıştır.

Hesaplamamızın ilk aşamasında, döviz kuru sapma faktörü (d) hesaplanmış; bu hesaplamada yıllar itibarıyla Türkiye'nin SGP dolar kuru (International Dollar) cinsinden GSYİH değerleri, dolar kuru cinsinden GSYİH değerlerine bölünmüştür. Elde edilen sonuçlara bakıldığında (Tablo 7), Türkiye'ye ait döviz kuru sapma faktörü diğer çevre ülkelerde olduğu gibi önemli ölçüde 1 değerinden farklılık göstermektedir. Döviz kuru sapma faktörünün 1980-2010 dönemi içindeki seyrine bakıldığında, 1980-1988 arasında uygulanan rekabetçi devalüasyonların etkisi ile sapma faktörünün artış eğilimi, 1989 yılından itibaren ise özellikle kısa vadeli sermaye girişlerinin etkisiyle TL'nin değer kazanmasına bağlı olarak azalma eğilimi gösterdiği gözlenmektedir. Daha sonraki süreçte ise 1994, 1998 ve 2000/2001 krizlerinin etkisiyle döviz kuru sapma faktörünün arttığı ve 2001 yılından günümüze kadar olan süreçte ise yine TL'nin değer kazanmasına bağlı olarak genel olarak bir azalma eğilimi sergilediği görülmektedir. Döviz kuru sapma faktörü en yüksek değerine 2001 yılında (2,862) ulaşmıştır.

Hesaplamamızın ikinci aşamasında, Türkiye için hesaplanan döviz kuru sapma faktörleri ile gelişmiş ülkelere gerçekleştirdiği (piyasa döviz kuru cinsinden) nominal ihracat değerleri çarpılmak suretiyle ihracatın adil değeri (dX) olarak da ifade edilen reel değerler cinsinden ihracat değerlerine ulaşılmıştır. Bu hesaplama yapılırken, Türkiye'nin ihracat yaptığı gelişmiş ülkelerin ihracatımızdaki paylarına göre bir ağırlıklandırma yapılmamış ve ülke grubu olarak ortalama döviz kuru sapma faktörünün 1 olduğu varsayılmıştır. Köhler'in transfer değeri (T)

olarak da tanımladığı karşılıksız kaynak transferi, reel ve nominal ihracat değerleri arasındaki farklar hesaplanarak hesaplanmıştır.

Tablo 7'ye göre, hem nominal ihracatın hem de döviz kuru sapma faktörünün büyüklüğüne bağlı olarak nominal ve reel ihracat değerlerinin önemli ölçüde farklılıklar gösterdiği ve bu farklılıkların da karşılıksız transfer değerlerine yansıdığı gözlenmektedir. En büyük farklılaşma, yine döviz kuru sapma faktörünün en yüksek düzeye ulaştığı 2001 yılında olup 36,6 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 1980-2010 dönemi için kümülatif değerlere bakıldığında, reel ihracat toplam değerinin (1,07 trilyon \$) nominal ihracat toplam değerinin (592,7 milyar \$) 1,8 katı olduğu görülmektedir. Türkiye'den merkez ülkelere doğru uluslararası ticaret yoluyla gerçekleşen karşılıksız net kaynak transferi, diğer bir deyişle eşitsiz mübadele değeri, 1980 yılında 644,3 milyon dolar iken geçen zaman zarfında olağanüstü bir artış göstererek 2010 yılı itibariyle 28,1 milyar dolara ulaşmıştır. Yine, 1980-2010 dönemi için kümülatif değerler bakıldığında, Türkiye söz konusu dönem itibariyle toplam 477,8 milyar SGP \$ karşılıksız net kaynak transferi gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin uluslararası ticaret yoluyla merkez ülkelere gerçekleştirdiği karşılıksız transfer değerinin GSYİH'sına oranına bakıldığında (Tablo 8), bu oranın 1980 yılında % 0,9 seviyesinde iken 2010 yılında % 3,8 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Bunun anlamı, Türkiye 2010 yılında GSYİH'nın % 3,8'i kadar bir değeri karşılıksız olarak merkez ülkelere transfer etmiştir. Karşılıksız transfer değerinin GSYİH'ya oranı kriz dönemlerinde TL'nin aşırı değer kaybetmesine bağlı olarak % 10'u aşmış, 2001 yılında ise % 18,7 gibi oldukça yüksek bir orana ulaşmıştır. Karşılıksız transfer değerinin GSYİH'ya oranının, incelediğimiz 1980-2010 yılları arasındaki dönemin büyük bir bölümünde ile dış ticaret dengesinin GSYİH'ya oranından daha büyük olması, aslında resmi istatistiklerde nominal değerler cinsinden mevcut olan dış ticaret açıklarının, Türkiye gelişmiş ülkelere yaptığı ihracatın o ülkelerdeki değeri kadar ihracat geliri kazansa dış ticaret fazlalarına dönüşeceği anlamına gelmektedir. Aynı şekilde, cari işlemler dengesinin GSYİH'ya oranı ile karşılaştırıldığında da 1980, 2007, 2008 ve 2010 yılları hariç dönemin tamamında cari işlemler açıklarının ortadan kalkması durumu da Türkiye ekonomisi açısından kronik bir sorun haline gelen cari işlemler açığı sorununun ortadan kalkması açısından büyük önem arz etmektedir.

Tablo 7. Türkiye'nin ihracatının adil değeri (reel ihracat) ve karşılıksız transfer değeri

Yıllar	Nominal ihracat (\$)	Döviz kuru sapma endeksi	Reel ihracat (Uluslararası \$)	Karşılıksız transferler (Uluslararası \$)
1980	1.669.348.506	1,386	2.313.717.029	-644.368.523
1981	2.254.850.742	1,539	3.470.215.292	-1.215.364.550
1982	2.544.831.886	1,861	4.735.932.140	-2.191.100.254
1983	2.746.683.155	2,125	5.836.701.704	-3.090.018.549
1984	3.715.766.754	2,420	8.992.155.545	-5.276.388.791
1985	4.079.796.473	2,319	9.461.048.021	-5.381.251.548
1986	4.244.046.595	2,253	9.561.836.979	-5.317.790.384
1987	6.371.093.004	2,205	14.048.260.074	-7.677.167.070
1988	6.620.579.207	2,236	14.803.615.107	-8.183.035.900
1989	7.061.270.717	1,972	13.924.825.854	-6.863.555.137
1990	8.716.676.217	1,592	13.876.948.537	-5.160.272.320
1991	8.769.878.027	1,659	14.549.227.647	-5.779.349.620
1992	9.258.893.915	1,709	15.823.449.701	-6.564.555.786
1993	8.988.487.768	1,664	14.956.843.646	-5.968.355.878
1994	10.616.611.087	2,217	23.537.026.780	-12.920.415.693
1995	13.064.339.595	1,871	24.443.379.382	-11.379.039.787
1996	13.690.224.224	1,911	26.162.018.492	-12.471.794.268
1997	14.834.941.377	2,004	29.729.222.520	-14.894.281.143
1998	16.189.713.360	1,989	32.201.339.873	-16.011.626.513
1999	17.266.037.549	2,073	35.792.495.839	-18.526.458.290
2000	18.114.196.119	2,211	40.050.487.619	-21.936.291.500
2001	19.680.972.448	2,862	56.326.943.146	-36.645.970.698
2002	22.348.947.832	2,460	54.978.411.667	-32.629.463.835
2003	28.916.367.601	1,940	56.097.753.146	-27.181.385.545
2004	38.291.442.789	1,755	67.201.482.095	-28.910.039.306
2005	41.815.978.126	1,618	67.658.252.608	-25.842.274.482
2006	47.431.575.011	1,686	79.969.635.469	-32.538.060.458
2007	55.809.482.224	1,508	84.160.699.194	-28.351.216.970
2008	59.660.135.834	1,462	87.223.118.589	-27.562.982.755
2009	47.166.335.427	1,690	79.711.106.872	-32.544.771.445
2010	50.798.460.173	1,554	78.940.807.109	-28.142.346.936
Toplam	592.737.963.742		1.070.538.957.674	-477.800.993.932

6. Sonuç

Çalışmamızda elde edilen bulgular kalkınma süreci açısından değerlendirildiğinde, Türkiye ile merkez ülkelerin para birimlerinin satın

alma gücü paritesi teorisine uyumlu bir kur üzerinden mal ticareti yapılması durumunda Türkiye'nin kalkınmasına ve merkez ülkelere yakınsamasına katkı sağlayacak ölçüde önemli bir kaynağın, mevcut piyasa döviz kuru mekanizması aracılığıyla merkez ülkelere transfer edildiği görülmektedir. Türkiye karşılaştırmalı fiyat düzeyinin düşük olmasından ve ulusal para biriminin merkez ülkelerin para birimleri karşısında düşük değerlendirilmesinden dolayı, ürettiği malları merkez ülkelerdeki fiyatlarına göre daha ucuza ihraç etmekte; öte yandan merkez ülkelerde üretilen ve kalkınması açısından büyük önem taşıyan sermaye mallarını ise merkez ülkelerdeki fiyatlarından ithal etmek zorunda kalmaktadır. İncelenen dönem itibariyle, söz konusu karşılıksız transfer değerlerinin Türkiye'nin ithal ettiği sermaye malı miktarını aştığı ya da yakın değerler aldığı görülmektedir. Örneğin, 2009 yılında Türkiye'nin ithal ettiği sermaye malının değeri 21,4 milyar \$ iken, karşılıksız transfer değeri 32,5 milyar \$'dır.

Türkiye ekonomisi, ithalata dayalı ihracat yapısı ile aslında ithalata bağımlı bir büyüme modeli izlemekte ve bu modelin sürdürülebilirliği açısından, TL'nin hem piyasa döviz kuru, hem de TCMB tarafından hesaplanan reel efektif döviz kuru cinsinden aşırı değerli tutulduğu bir politika tercihine bağımlı bir yapı arz etmektedir. Her ne kadar aşırı değerli TL ve düşük seyreden enflasyon oranının birlikte var olması, piyasa döviz kurunun SGP döviz kurundan sapma düzeyini azaltsa da; Türkiye ekonomisi söz konusu saptamaya bağlı olarak, hem dış ticaret açığının hem de cari işlemler açığının sürekli artış gösterdiği bir açmazı yaşamaktadır.

Türkiye TL'nin dolar cinsinden piyasa döviz kurunun dolar cinsinden SGP döviz kurundan sapmasına bağlı olarak, merkez ülkelere yaptığı ihracatta bir karşılıksız transfere maruz kalmaktadır. Merkez ülkeler karşısında düşük değerli para birimi, düşük fiyat ve ücret düzeylerine sahip olan Türkiye, uygulamakta olduğu ithalata bağımlı olan ihracata dayalı büyüme modeline bağlı olarak daha da dışa bağımlı bir ekonomik yapı arz etmektedir. Söz konusu ekonomik yapı büyüme ve kalkınma göstergelerinde her ne kadar Türkiye'nin merkez ülkelere yakınsamasını sağlıyor görünse de aslında yaşanan bir "yoksullaştırıcı büyüme" sürecidir. Buradaki yoksullaştırıcı büyüme olgusu, Bhagwati (1958)'nin ihracatçı sektörlerde büyüme gerçekleştiren bir ülkenin ihraç ürünlerini düşük fiyatlarla satmasına bağlı olarak ortaya çıkan dış ticaret hadlerindeki bozulmanın refah kaybına yol açabileceği görüşünden farklı bir boyutta gerçekleşmektedir. Türkiye, mevcut döviz kuru mekanizmaları üzerinden maruz kaldığı karşılıksız kaynak transferi ile kalkınma ve büyümesine

katkı sağlayacak kaynaklarını merkez ülkelere transfer ederek, yine resmi istatistiklerde görünmeyen bir refah transferine maruz kalmakta ve nispi olarak yoksullaşmaktadır.

Tablo 8. Karşılıksız transferlerin GSYİH'ya oranı

Yıllar	GSYİH (\$)	Karşılıksız transferlerin GSYİH'ya oranı (%)	Dış ticaret dengesi/GSYİH (%)	Cari işlemler dengesi/GSYİH (%)
1980	68.789.289.566	0,94	-5,1	-3,8
1981	71.040.020.140	1,71	-5,9	-
1982	64.546.332.581	3,39	-4,3	-
1983	61.678.280.115	5,01	-3,7	-2,4
1984	59.989.909.458	8,80	-3,7	-1,8
1985	67.234.948.265	8,00	-3,3	-1,1
1986	75.728.009.963	7,02	-3,0	-1,5
1987	87.172.789.528	8,81	-2,8	-0,7
1988	90.852.814.005	9,01	-1,5	1,3
1989	107.143.348.667	6,41	-2,9	0,7
1990	150.676.291.094	3,42	-4,7	-1,3
1991	151.041.248.184	3,83	-3,6	0,1
1992	159.095.003.188	4,13	-3,8	-0,5
1993	180.422.294.772	3,31	-5,9	-2,7
1994	130.690.172.297	9,89	-2,4	1,5
1995	169.485.941.048	6,71	-5,8	-1,0
1996	181.475.555.283	6,87	-4,2	-1,0
1997	189.834.649.111	7,85	-5,9	-1,0
1998	269.287.100.115	5,95	-5,2	0,7
1999	249.751.470.869	7,42	-3,9	-0,4
2000	266.567.531.990	8,23	-8,3	-3,7
2001	196.005.288.838	18,70	-1,7	1,9
2002	232.534.560.775	14,03	-2,8	-0,3
2003	303.005.302.818	8,97	-4,4	-2,5
2004	392.166.274.991	7,37	-5,8	-3,7
2005	482.979.839.238	5,35	-6,9	-4,6
2006	530.900.094.505	6,13	-7,8	-6,1
2007	647.155.131.629	4,38	-7,2	-5,9
2008	730.337.495.198	3,77	-7,1	-5,7
2009	614.553.921.823	5,30	-4,0	-2,3
2010	734.364.471.760	3,83	-7,7	-6,4

Not: ^a TCMB Ödemeler Dengesi analitik bilançoları 1984 yılından başlamakta, Kalkınma Bakanlığı ekonomik göstergelerinde 1981-1982 yılları verilmemektedir. Bu nedenle, 1981 ve 1982 yıllarına ait cari işlemler dengesinin GSYİH'ya oranı değerleri tabloda yer almamaktadır.

^{b, c} Bu göstergelere ait değerler ülke grubu ayrımı yapılmayıp, Türkiye'nin toplam dış ticaret verileridir.

Zaten nispi olarak merkez ülkelerden daha düşük gelir, ücret ve fiyat düzeylerine sahip olan Türkiye'nin de dahil olduğu çevre ülkeleri, birbiriyle rekabet etmek zorunda kalmakta ve rekabet gücünü artırabilmek ya da koruyabilmek amacıyla, genellikle ulusal para birimlerinin değerini düşürmek suretiyle döviz kuru mekanizmalarından kaynaklanan karşılıksız kaynak transferinin daha da artmasına neden olan politikalar uygulamaktadırlar. Bu ise "dibe doğru yarış" ve "komşuyu fakirleştirme" olgularının ortaya çıkmasına ve ekonomik açıdan birbirlerine zarar vermelerine zemin hazırlamaktadır. Çevre ülkelerinin uyguladığı rekabetçi devalüasyonlar, "komşu" merkez ülkelerini yoksullaştırmamakta, aksine bunlara ticaret yoluyla refah transferini artırmaktadır. Daha da önemlisi, hem kendilerinin, hem de "komşu" çevre ülkelerin daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır. Çevre ülke paralarının dolar karşısında değer kazanması ise, aslında "komşu" merkez ülkelere ticaret yoluyla refah transferini azaltmaktadır.

Türkiye'nin kısa vadede TL'nin piyasa döviz kurunun satın alma paritesi döviz kurundan sapmasından kaynaklanan karşılıksız kaynak transferini önlemesi mümkün değildir. Türkiye kalkınmasını sağlamak açısından zaruri olan ithal mallarını temin edebilmek için ihtiyaç duyduğu döviz, yine söz konusu kaynak transferine maruz kalacak şekilde yapacağı ihracatla karşılamak zorundadır. Döviz kuru mekanizmalarından kaynaklanan bu eşitsiz mübadele etkisinden kaçınabilmek için, TL'nin kurunu satın alma gücü paritesine düşürmek sorunu çözmeyecek; aksine böyle bir kur politikası uygulanması durumunda Türkiye'nin ihracatı benzer ürünler ihraç eden diğer gelişmekte olan ülkelerin rekabetine dayanamayacaktır (Somel, 2001). Halihazırda, TL'nin aşırı değerlenmesine bağlı olarak Asya ülkeleri karşısında rekabet gücünü kaybeden Türk firmalarının, yine TL'nin değerlenmesinden yarar sağlamak suretiyle ucuz ithal ara malı ve sermaye mallarına bağımlı hale gelmesi, ulusal sanayisinin yatay ve dikey entegre yapısını tahrip etmekte ve süregelen işsizlik sorununun da ana nedenini oluşturmaktadır. Bu nedenle, Türkiye bir an önce aşırı değerli TL'ye bağımlı bir yapı arz eden üretim ve dış ticaret modelini radikal değişiklikler yapmak suretiyle yeniden düzenlemelidir. Bu yapısal düzenlemelerle, kalkınma ve büyümesini spekülâtif sermaye girişlerine bağımlı olmaktan kurtarmalı; dış ticarete ilişkin stratejik sektörler ve ürünler belirleyerek kaynaklarını bu yönde tahsis etmeli ve ulusal sanayisindeki yatay ve dikey bağlantıları yeniden inşaa etmelidir. En önemlisi, ulusal kalkınma ve büyümesini olabildiğince kendi finansal kaynaklarına ve tasarruflarına dayandırmak suretiyle dış finansman ihtiyacını azaltmalıdır. Dışa bağımlılığını artıran büyüme modelini, yurt içi talebi daha öncelikli kılacak bir şekilde

dönüştürmelidir. Uluslararası yatırım pozisyonundaki yükümlülüklerin ulaştığı düzey, Türkiye ekonomisinin geleceğini ipotek altına almış durumdadır. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisi açısından dış yükümlülük yaratacak her türlü yabancı sermaye talebini azaltmalıdır. Bunu yapmadığı takdirde, yaşanacak olası bir krizin Türkiye ekonomisine vereceği zarar, daha önceki krizlere göre daha büyük ve yıkıcı olacaktır.

Kaynakça

- Alba, J.D. ve Park, D. (2005). “Non-linear Mean Reversion of Real Exchange Rates and Purchasing Power Parity: Some Evidence from Turkey”. *Applied Economic Letters*, 12, 701-704.
- Alba, J.D. ve Papell, D. H. (2007). “Purchasing Power Parity and Country Characteristics: Evidence from Panel Data Tests”. *Journal of Development Economics*, 83, 240–251.
- Amin, S. (1976). *Unequal Development*. New York: Monthly Review Press.
- Bahmani-Oskooee, M., Kutanb, A. M. ve Zhou, S. (2008). “Do Real Exchange Rates Follow a Non-Linear Mean Reverting Process in Developing Countries?”. *Southern Economic Journal*, 74, 1049–1062.
- Bhagwati J. N. (1958), “Immiserizing Growth: A Geometrical Note”, *Review of Economic Studies*, No. 3, pp. 201-5.
- Boratav, K. (2009). *Bir Krizin Hikayesi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Brewer, A. (1990). *Marxist Theories of Imperialism: A Critical Survey*. (Second Edition), London and New York: Routledge.
- Cheung, Y. ve Lai, K. (2000). “On Cross-Country Differences in The Persistence of Real Exchange Rates”. *Journal of International Economics*, 50, 375–397.
- Drine, Imed ve Rault, C. (2008). “Purchasing Power Parity for Developing and Developed Countries: What Can We Learn from Non-Stationary Panel Data Models?”. *CESIFO Working Paper* No.2255.
- Dollar, D. ve Kraay, A. (2004). “Trade, Growth, and Poverty”. *The Economic Journal*, 114 (February), F22.
- Emmanuel, A. (1972). *Unequal Exchange: A Study Of The Imperialism Of Trade*. New York: Monthly Review Press.
- Freeman, A. (2009). “The Poverty of Statistics and The Statistics of Poverty”. *Third World Quarterly*, 30:8, pp.1427-1448.

- Freeman, A. ve Kagarlitsky, B. (2008). *Küreselleşmenin Krizi* (1.baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Froot, K.A. ve Rogoff, K. (1995). “Perspectives on PPP and Long-Run Real Exchange Rates”. In: Rogoff, K., Grossman, G. (Eds.), *Handbook of International Economics*. North Holland, Amsterdam.
- Gibson, B. (1980). “Unequal Exchange: Theoretical Issues and Empirical Findings”. *The Review of Radical Political Economics*, 12:3 (Feb.).
- Köhler, Gernot (1998). “The Structure of Global Money and World Tables of Unequal Exchange”. *Journal of World-Systems Research* 4:145-168.
- Köhler, G. (2003). “Time Series of Unequal Exchange”. G. Köhler ve E.J. Chaves (eds.), *Globalization: Critical Perspectives* (ss. 373-386) İçinde, New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Kravis, I.B. ve Lipsey, R.E. (1983). “Toward An Explanation of National Price Levels”. *NBER Working Paper* No: 1034.
- MacDonalds, R. (2007). *Exchange Rate Economics: Theories and Evidence*. London: Routledge Taylor & Francis Group..
- Reich, U. (2004). *Inequality in International Trade*. Paper prepared for the 28. General Conference of the International Association for Research in Income and Wealth, Cork, Ireland, August 22-28, 2004.
- Reich, U.P. (2006). *Inequality in Exchange: The Use of a World Trade Table for Analyzing The International Economy*. unpublished mimeo.
- Reich, U.P. (2007). “Inequality in Exchange: The Use of a World Trade Table for Analyzing The International Economy”. *Economic Systems Research*, 19:4, pp.375-395.
- Reich, U.P. (2013). “PPPs for SDRs? Some Theoretical Observations on How to Normalize, Capture The Dynamics, and Extend The Application of Global Purchasing Power Parities”. *Journal of Economic and Social Measurement* 38 (2013) pp. 171-185.
- Reich, U.P. (2014). *Inequality in Global Production and Trade: A Proposal for Measurement*. Paper prepared for the IARIW 33rd General Conference, Rotterdam, The Netherlands, August 24-30 2014.
- Rogoff, K. (1996). “The Purchasing Power Puzzle”. *Journal of Economic Literature*, 34, 647-668.

- Rosenberg, M.R. (1996). *Currency Forecasting: A Guide To Fundamental and Technical Models of Exchange Rate Determination*. McGraw Hill.
- Sarno, L. ve Taylor, M.P. (2002). "Purchasing Power Parity and The Real Exchange Rate". *IMF Staff Papers*, 49, 65-105.
- Sarno, L., (2005). "Towards A Solution to The Puzzles in Exchange Rate Economics: Where Do We Stand?". *Canadian Journal of Economics* 38, 673–708.
- Sawada, Y. ve Yotopoulos, P.A. (2006). "Growth and Poverty Reduction Under Globalization: The Systematic Impact of Exchange Rate Misalignment". *Stanford Center for International Development Working Paper* No. 261.
- Somel, C. (2006). "Meta Zincirleri, Bağımlılık Ve Eşit Olmayan Gelişme". A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (der.) *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3.Baskı, s. 561-578.
- Taylor, A.M. ve Taylor, M.P. (2004). "The Purchasing Power Debate". *Journal of Economic Perspective*, 18, 135-158.
- Taylor, M.P. (2006). "Real Exchange Rates and Purchasing Power Parity: Mean-Reversion in Economic Thought". *Applied Financial Economics*, 16, 1-17.
- TÜİK (2008), *Satın Alma Gücü Paritesi: Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-4*. Ankara: TÜİK Matbaası.
- Ünsal, E. (2005). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika, Ve Açık Ekonomi Makro İktisadi* (1.Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ward, M. (2002). "Purchasing Power Parities Vs. Exchange Rates in International Comparisons". *Statistical Journal of the United Nations ECE*, 19 (2002), 261-276.
- Webber, M.J. ve Foot, S.P.H. (1984). "The Measurement Of Unequal Exchange". *Environment and Planning A* (vol.16).
- World Bank (2008). *Global Purchasing Power Parities and Real Expenditures 2005*. International Comparison Program.
- World Bank (2015). *Purchasing Power Parities and The Real Size of World Economies: A Comprehensive Report of The 2011 International Comparison Program*.
- Wu, J.-L, Cheng S. ve Han, H. (2010). "Further Evidence on Purchasing Power Parity and Country Characteristics". *International Review of Economics and Finance*.

